

УДК 371.3:7.02
DOI 10.32342/2522-4115-2018-16-3

Т.А. ГАРЬКАВА,
*доцент кафедри образотворчого мистецтва
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ПЕТРИКІВСЬКОГО РОЗПИСУ

Розглянуто основні методи навчання петриківського декоративного розпису. У викладанні петриківського розпису запропоновано використовувати як загальнопедагогічні, так і оригінальні методи навчання техніки виконання. Деталізовано застосування методів на прикладі навчання деяких технік виконання розпису з визначенням його особливостей. Окреслено завдання навчання петриківського розпису – поєднання глибоких традицій, самобутності з новаторством, надання простору для самовираження, творчості.

Ключові слова: петриківський декоративний розпис, методи навчання, техніка виконання розпису, традиційність, творчість, самовираження.

Постановка проблеми. Естетично-художнє середовище у процесі еволюції людства набуває у суспільстві все більшого значення. Природне прагнення людини до краси, особливо до оточення себе красивими речами, породило значний інтерес до розвитку декоративно-прикладного мистецтва, яскравим зразком якого є петриківський розпис, визнаний світовою мистецькою спільнотою і занесений ЮНЕСКО до репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства.

Народне у своїй основі мистецтво нині набуло професійної спрямованості, що, у свою чергу, вимагає від сучасної художньо-професійної освіти підвищеної уваги до підготовки викладачів у галузі декоративно-прикладного мистецтва і, зокрема, петриківського декоративного розпису.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Найактуальнішою вимогою зазначеного освітнього напрямку є наукова організація навчального процесу, що в першу чергу ставить завдання відповідності методологічного рівня викладання сучасному стану української художньої культури.

Окреслена нами проблема постійно привертає увагу педагогічної спільності як в Україні, так і поза її межами.

Так, методику викладання декоративно-прикладного мистецтва розглядали у своїх працях Є.А. Антонович, З.Д. Борисюк, Л.Р. Богайчук, Р.В. Захарчук-Чугай, М.А. Кириченко, Т.П. Ковальчук, Ю.Г. Легенький, Л.В. Паніна, М.І. Резніченко. В.С. Кузін вирішував проблеми викладання образотворчого мистецтва в школі.

Однак питання методики викладання петриківського декоративного розпису становить прогалину в наукових дослідженнях як сучасних учених, так в розвідках минулих років.

Виняток становить нещодавні публікації Т.А. Гарькавої [2; 3], присвячені петриківському декоративному розпису, в яких у загальному вигляді висвітлено особливості художньої мови петриківського розпису, його виникнення, розвитку, а також досить значну увагу приділенню самим прийомам і техніці оволодіння навичками та умінням декоративного розпису.

Формулювання мети. У світлі вищезазначених перспектив розвитку декоративно-прикладного мистецтва та професійної освіти, її сучасного стану набувають актуальності проблеми визначення основних засад сучасних методів викладання одного з найпоширеніших нині видів декоративного розпису – петриківського, що і є **метою** цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Термін «метод» походить від грецького слова «methodos», що означає шлях, спосіб просування до мети, до очікуваного результату.

У практичній педагогіці під методами навчання розуміють способи навчальної діяльності викладача, досягнення поставлених ним цілей навчання і сформульованих дидактичних завдань. Зазвичай у поняття методів навчання вкладають розуміння способів передавання учням/студентам знань і умінь. Сучасна педагогічна наука трактує методи навчання як способи організації спільної діяльності викладача і учня/студента, що спрямовані на досягнення засвоєння учнями/студентами знань і вмінь.

Реалізація методів відбувається шляхом застосування спланованих конкретних прийомів, дій та різноманітних організаційних форм.

Відповідно до найпоширенішої у педагогіці класифікації методів – класифікації за джерелом знань – виділяють:

– словесні методи (джерелом знань і вмінь є усне або друковане слово, у нашому випадку – це вивчення історії виникнення та розвитку декоративно-прикладного мистецтва як одного з видів світового мистецтва та петриківського розпису як його яскравого зразка; визначення унікальності цього розпису, його самобутності);

– наочні методи (джерелом знань і вмінь є спогляданні предмети, явища, наочність, стосовно нашої теми – це ознайомлення з прикладами творів видатних майстрів минулого та сучасності на різних матеріалах: папір/картон, стінопис (штукатурка), вироби з дерева, металу, порцеляни, тканини; інструментами та матеріалами, необхідними для виконання петриківського розпису);

– практичні методи (джерелом знань і вмінь є практичні дії, виконувані учнями/студентами, у межах викладання петриківського розпису – це вивчення техніки виконання основних мазків петриківського розпису, їх конкретного застосування в елементах розпису, створення композицій тощо).

У нашому дослідженні ми зосередили увагу саме на практичних методах. Аналізуючи способи виконання петриківського розпису багатьох майстрів, зазначимо, що є два його варіанти. Один з них – здійснення розпису відразу фарбами, тобто імпровізація. Інший варіант – виконання малюнка спочатку олівцем як підготовчий етап створення того чи іншого твору. Дослідники відзначають що імпровізація була притаманна майстрам старшого (XIX – початок XX ст.) покоління, які «виношували в голові» композицію до найдрібніших деталей.

Поширеним є метод, який застосовується на початкових етапах навчання – репродуктивний. Адаже основа петриківського розпису – це традиційні елементи [2, с. 59–62, 122–128; 3], які складають ту чи іншу композицію розпису. Для виконання цих елементів необхідно опанувати, знову ж таки, традиційні види мазків петриківського розпису [2, с. 55–57; 3].

Вважаємо, що послідовне вивчення техніки виконання петриківського декоративного розпису, досягнення умінь і навичок виконання його основних елементів репродуктивним методом та шляхом багаторазового повторювання вправ з виконання мазків та самого елемента дасть можливість учню/студенту навчатися виконувати розпис без попереднього нанесення малюнка олівцем. Такі навички виробляють у майбутнього майстра потенціал для творчості у створенні композицій петриківського декоративного розпису.

Повертаючись до прийнятої нами класифікації методів, зупинимось на наочних методах, які передбачають у навчанні петриківського розпису знайомство з інструментами та матеріалами, необхідними для його виконання.

Народний петриківський декоративний розпис унікальний не тільки технікою його виконання, а й інструментами та матеріалами, якими здійснюють розпис. Саме вони дали можливість створити неповторну техніку виконання мазків, способів нанесення фарб, однією з особливостей яких є досягнення їх неоднорідності.

Як зазначає Т.А. Гарькава [2, с. 52, 53], традиційними, або архаїчними, є інструменти, виконані вручну з природних матеріалів: пензлики з кошкової шерсті, що з давніх-давен мають назву «кошачки», розрізані навкіс стебла рогози, штампи, зроблені з розрізаної вздовж або впоперек цибулини тощо, пінетки з очерету. Нанесення фарби торцем стеблини рогози давало неоднорідність шару, а отже – неоднакове просвічування паперу тощо крізь мазок, від чого він набував тональної градації. Подушечки власних пальців народний майстер використовував для позначення ягід – відбиток обов'язково виходив з об'ємним по-

лиском. Донині петриківчани віддають перевагу «кошачкам» перед фабричним інструментом: цим універсальним інструментом виконують гнучкі лінії пагонів, короткі соковиті мазки з такими характерними для петриківського декоративного розпису тонкими закінченнями, які переконливо передають пружність листя, приховану силу пуп'янка, розкіш пелюсток, що розквітли. «Кошачкою» можна віджимати ряди енергійних відбитків, що подібні до гостроконечної краплі. Їх складають у зображення колосся з остюками, квіткових тичинок тощо.

Метод наочності передбачає знайомство із прикладами творів майстрів минулого і сучасності, маючи на меті зримо продемонструвати втілення стилізації – прийому візуальної організації образного вираження, при якому проявляються характерні риси предмета і відкидаються непотрібні деталі, за допомогою низки прийомів зміни форм, об'ємних і кольорних співвідношень, декоративно узагальнюються зображувальні об'єкти. Кожен майстер по-своєму «бачив» (стилізував і зображав) об'єкти флори і фауни краю, часто фантазуючи, але маючи власний стиль зображення. На практичних заняттях студенти шукають свій шлях у стилізації, виробляють власне бачення предмета, попередньо оволодівши навичками копіювання елементів розпису творів визначних народних майстрів.

Твори, з якими учні/студенти знайомляться, можуть бути як оригіналами, так і фотографіями, ілюстраціями в каталогах тощо. Кількість переглянутих творів за час навчання має бути настільки великою, щоб учні могли чітко відрізнити стилі відомих майстрів, бачити оригінальність кожного стилю та його особливості. Таке «пізнання» автора дасть можливість майбутньому майстру виробити вміння створювати власний неповторний стиль.

Знайомлячись з роботами майстрів у різних формах (площинні: у квадраті, прямокутнику, трикутнику, овалі; об'ємні: кулясті, у вигляді паралелепіпеда тощо) та на різних матеріалах, студенти вчать бачити відмінності побудови їх композицій. Ці навички і вміння формуються за допомогою і словесних методів, що базуються на прийомах розповіді, бесіди, пояснень. Так поєднуються одночасно два методи – словесний та метод наочності.

Композиційні рішення петриківського розпису, побудова узору залежать як від форм, матеріалів, так і від розмірів предмета, який оздоблюють, від його практичного призначення. В українському народному мистецтві є відповідні правила погодження декору з його функціональним призначенням [4; 5]. У процесі таких навчань студенти за своєю особливості площинного розпису, фронтальна композиція якого досягається зором одразу (зблизька чи здалеку), та об'ємної композиції форми в розвитку усіх трьох просторових координат, яка має відносно замкнену поверхню і сприймається з усіх сторін. У розписі предметів складної форми застосовується глибинно-просторова композиція, що складається з матеріальних елементів (поверхонь, об'ємів) і простору, а також інтервалів між ними.

Майстри петриківського декоративного розпису широко використовують художні можливості матеріалу, на якому виконується розпис, створюючи естетичне враження з урахуванням природного кольору матеріалу і його фактури, світлоносності матеріалу зі скла, відблиску поливи тощо. Для такої практики майбутньому фахівцю необхідні також знання характерних особливостей матеріалів, техніки і технології роботи з ними.

Практична фахова діяльність майстра петриківського декоративного розпису вимагає не тільки сформованої системи умінь та навичок, а й постійного оновлення знань, що стає можливим завдяки викладеним нами методам навчання.

Цілий комплекс методичних прийомів покликаний виконати одне з основних завдань викладача декоративно-прикладного мистецтва – виховання творчого підходу в майбутнього майстра. Необхідно, зберігаючи традиції, створювати власний стиль, знаходячи нові мотиви як самих елементів, так і композиційної організації розпису.

Такий комплекс методів включає не тільки означені методи щодо здійснення змісту художньої підготовки фахівця у галузі декоративно-прикладного мистецтва (кольорознавство, композиція, теорія рисунка тощо), а й культурологічний підхід відповідно до сучасної та світової культур, орієнтація на особистісність, спрямованість на самовираження майбутнього фахівця петриківського декоративного розпису, на вироблення власного стилю.

У практиці художньо-професійної освіти поступово посилюється творчий аспект навчання. Визначальним напрямом декоративно-прикладної творчості є художньо-творче мислення, підґрунтям якого є візуальне художньо-образне композиційне мислення, а також мислення в матеріалі [6].

Стати суб'єктом діяльності, творчості – таке важливе завдання висуває перед загальною та професійною освітою особистісно орієнтована педагогіка, методи якої застосовуються у навчанні петриківського декоративного розпису.

Погоджуємося з Н.П. Волковою [1], що стрімкий розвиток суспільства, такі ж зміни, що відбуваються у сфері мистецтва, збільшують вимоги до професійної компетенції фахівців, які можуть задовольнити тільки сучасні педагогічні технології, які передбачають комплекс алгоритмів та прийомів організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками педагогічного процесу, що базується на використанні власного досвіду, спрямованого на створення умов для розвитку суб'єктного досвіду, становлення здатності до творчого самовираження в професії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Запропоновані засадничі методи навчання петриківського декоративного розпису побудовані на основних методах, які за загальноприйнятною класифікацією за джерелом знань поділяють на словесні, наочні та практичні.

Розглянуто застосування кожного з означених методів у навчанні петриківського розпису. Деталізовано в цьому плані навчання деяких технік виконання розпису. Підкреслено особливість професійної підготовки майстрів петриківського розпису, що полягає у розвитку їх творчої компетентності з поєднанням традицій і новаторства, наданням простору для самовираження.

Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності продовжити розгляд методів викладання технік виконання петриківського розпису, що не стали предметом дослідження статті, та створення сюжетних композицій.

Список використаних джерел

1. Волкова Н.П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навчально-методичний посібник / Н.П. Волкова. – Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. – 360 с.
2. Гарькава Т.А. Петриківський декоративний розпис: підручник / Т.А. Гарькава. – Дніпро: Ліра, 2017. – 220 с.
3. Гарькава Т.А. Майстер-клас від Тетяни Гарькавої у 3 альбомах / Т.А. Гарькава. – Дніпро, 2015.
4. Захарчук-Чугай Р.В. Українське народне декоративне мистецтво: підручник / Р.В. Захарчук-Чугай, Є.А. Антонович. – Київ: Знання, 2011. – 342 с.
5. Кириченко М.А. Український народний декоративний розпис / М.А. Кириченко. – Київ: Знання-Прес, 2006. – 228 с.
6. Основи вжиткової творчості і методика викладання: навч. посіб. / М.І. Резніченко, Т.П. Ковальчук, Л.Р. Богайчук та ін. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 224 с.

References

1. Volkova, N.P. (2018). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli* [Interactive technologies of teaching in higher education]. Dnipro, imeni Alfred Nobel University Publ., 360 p. (In Ukrainian).
2. Harkava, T.A. (2017). *Petrykivskiyi dekoratyvnyi rozpys* [Petrykivka decorative painting]. Dnipro, Lira Publ., 220 p. (In Ukrainian).
3. Harkava, T.A. (2015). *Maister-klas vid Tetiany Harkavoi* [Master-class from Tetiana Harkava]. Dnipro. (In Ukrainian).
4. Zakharchuk-Chuhay, R.V. & Antonovych, Ye.A. (2011). *Ukrainske narodne dekoratyvne mystetstvo* [Ukrainian folk decorative art]. Kyiv, Znannia Publ., 342 p. (In Ukrainian).
5. Kyrychenko, M.A. (2006). *Ukrainskyi narodnyi dekoratyvnyi rozpys* [Ukrainian folk decorative painting]. Kyiv, Znannia-Press Publ., 228 p. (In Ukrainian).
6. Reznichenko, M.I., Kovalchuk, T.T. & Bohaichuk, L.R. (2011). *Osnovy vzhlytkovoi tvorchosti i metodyka vykladannia* [Fundamentals of applied arts and methodology of its teaching]. Ternopil, Navchalna knyha - Bohdan Publ., 224 p. (In Ukrainian).

Рассмотрены основные методы обучения петриковской декоративной росписи. В преподавании петриковской росписи предложено использовать как общепедагогические, так и оригинальные методы обучения технике выполнения. Детализировано применение методов на примере некоторых техник выполнения росписи с определением ее особенностей. Определено задание обучения петриковской росписи – сочетание глубоких традиций, самобытности с новаторством, с предоставлением пространства для самовыражения, творчества.

Ключевые слова: петриковская декоративная роспись, методы обучения, техника выполнения росписи, традиционность, творчество, самовыражение.

Basic methods of teaching Petrykivka decorative painting are reviewed in the article. Both general educational and special principles of teaching the techniques of painting are proposed for effective teaching of Petrykivka decorative painting. The use of educational methods is illustrated with some particular examples of techniques with defined peculiarities of Ukrainian folk painting. The tasks of teaching Petrykivka decorative painting are outlined as a combination of old traditions with innovation and as providing space for self-expression and creativity.

Key words: Petrykivka decorative painting, teaching methods, techniques of painting, traditionalistic, creativity, self-expression.

Одержано 3.10.2018.